

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за академичната длъжност „професор” по професионално
направление 2.1. Филология (Немскоезична литература),
обявен в ДВ, бр. 26 от 07.04.2015 г.

кандидат: доц. дфн Майа Станкова Разбойникова-Фратева

рецензент: доц. д-р Светлана Стефанова Арнаудова

Доц. дфн Майа Разбойникова-Фратева завършва със златен медал гимназията с преподаване на немски език „Бертолт Брехт” в гр. Пазарджик. Висшето си образование завършва през 1980 г. в специалност „Немска филология” към Факултета по западни филологии на СУ „Св. Климент Охридски”. През 1989 г. получава научната степен „доктор” на Лайпцигския университет, а през 2001 г. е избрана на академичната длъжност „доцент” след успешно представен хабилитационен труд на тема „Фикционални биографични текстове от жени в съвременната немскоезична литература. Текстът отвъд текста.” През 2012 г. на Майа Разбойникова-Фратева е присъдена научната степен „доктор на филологическите науки” за монографичен труд със заглавие „Всеки е ковач на собственото си нещастие. Мъже и мъжествености в романите на Теодор Фонтане”. И двете монографии са на немски език и са публикувани в престижни издателства в Германия.

Преподавателска, административна и експертна дейност:

Майа Разбойникова-Фратева води основни за специалността „Немска филология” курсове по литература в бакалавърската и в магистърската степен. Ще изброя само някои от тях, които говорят за богатия ѝ опит като университетски преподавател: След хабилитирането си доц. Фратева води лекционни курсове за бакалаври *Развитие на реализма през XIX век: от „Бидермайер” към „Натурализъм”*; *Модернизъм в немскоезичната литература до 1933 г., емигрантска литература; Австрийска и швейцарска литература*. В магистърската програма сред курсовете на доц. Фратева във връзка и с представените публикации за конкурса се открояват *Съвременни литературни теории; Литература на*

паметта, памет на литературата; Културни конструкции: полът във философския и литературен дискурс от 18-ти век до съвременността. Под ръководството на доц. Фратева са защитени седем магистърски тези, тя ръководи и двама докторанти. Сериозни са и международните ѝ преподавателски изяви: била е ръководител на работилница на тема „Предразсъдъци и стереотипи“ в град Аликанте, Испания, изнасяла е лекции в Германия и Полша. Участва активно в административната дейност на университета, като от 2002 г. е член на ФС, от 2003 до 2006 г. е ръководител на Катедрата по германистика и скандинавистика и в продължение на два мандата е член на Специализирания научен съвет към ВАК. От 2000 до 2010 година е координатор на междууниверситетския научен обмен с Хамбургския университет.

Майа Фратева има сериозни участия в научни проекти по програма Еразъм и проекти на ФКНФ, между които „Разработване на магистърска програма *Межкултурна комуникация и медиация*“ и проект BG051P0001-4.3.04-0057 за изготвяне на курсове за дистанционно обучение. За авторитета ѝ като учен говори и членството ѝ в национални и международни сдружения и организации: Тя е член и съучредител на сдружение „Гьоте“ в България, член на УС на Съюза на германистите в България и член на Международното сдружение на германистите.

Научна дейност - публикации и участие в научни форуми:

За участие в конкурса са представени общо 48 публикации, обхващащи един учебник, статии, предговори, рецензии и съставителства. От тях 29 статии са включени в специализирани научни издания, 9 са публикувани в списания и вестници). Списъкът с публикациите обхваща и 3 предговора към научни сборници, 3 предговора към други публикации, 4 рецензии (3 върху научни публикации, една върху литературен текст). Кандидатката представя и съставителства в колектив на шест сборника от научни конференции. Всички материали са публикувани след хабилитацията на Майа Разбойникова-Фратева през 2001 г. и не са свързани с темата на дисертационния ѝ труд за придобиване на научната степен „доктор на науките“. Списъкът с публикациите доказва многостранните научни интереси на доц. Фратева, но говори и за постоянството и задълбочеността, с които тя се посвещава на определени изследователски проблеми, проследявайки развитието им в различни

теоретични дискурси и в естетическата реализация на литературния текст. Впечатляваща е ерудицията на авторката, прецизността и строгата логика, с която се подхожда към темите на изследванията, вписването им в актуалния научен дискурс и в същото време поставянето им и в един по-широк културен и обществен контекст. Публикациите, с които кандидатката участва в конкурса, могат да се разделят на няколко тематични кръга, при които се разглежда творчеството на различни автори на базата на съвременни теоретични подходи.

Първият тематичен кръг е ситуиран около концепциите за межкултурност, транскултурност и трансдиференция, като с помощта на прецизен понятиен апарат са разгледани произведения на Елиас Канети, Барбара Фришмут, Ханс-Улрих Трайхел и Роберт Менасе. Прави впечатление използването на сложната и многопластова философска теория на Бернхард Валденфелз за другото и чуждото и вплитането ѝ в теориите за межкултурност и трансдиференция. Като пример за умението на доц. Фратева да наблюдава релевантни културни феномени в тяхната литературна репрезентация, развитие и противоречия ще посоча по-подробно задълбочените ѝ занимания с творчеството на австрийската авторка Барбара Фришмут. В проникновената интерпретация на произведенията на Фришмут се наблюдават оригинални изводи за отношенията свое-чуждо, които се преплитат с темите за радикализирането им на фона на политическия контекст, нормализирането в сферата на личния живот (напр. в семейството и любовта) и с търсенето на политически решения на проблемите на миграцията под формата на успешни интегративни модели. В сферата на личното и на фона на въвеждането на различни женски съдби авторката разглежда умело и припокриването на проблематиката на чуждото и на женската идентичност и стига до извода, че свързането на двете води до интензивиране на проблема за своето и чуждото и онагледява един от многото варианти на срещата между културите. Както в общото и глобалното, така и в частното и личното културното взаимодействие и културните трансформации са един безкраен процес на непрекъснато припознаване и отгласкване. При него не става дума за изграждане на пространство между културите, в което да се установят общовалидни ценности и да се смекчат или заличат конфликтните моменти, а за пространство, в което границите непрекъснато се преминават и в което чуждото и своето взаимно се обуславят и непрекъснато сменят позициите си спрямо една или

друга култура. Авторката стига до извода, че подобна комуникация е много по-трудна от успешната интеграция в смисъл на политически решения и прилагани на практика законодателни инициативи. Документите за самоличност, осигуряващи достъпа на емигранта до обществото на мнозинството и легитимиращи политическата му идентичност, не са достатъчни да го предпазят от загуба на самия живот. По смисъла на Агамбен тази теза е онагледена с фигурата на homo sacer, който „може да бъде убит, но не и пожертван”.

В по-късни свои наблюдения върху творчеството на Фришмут Майа Фратева отново се позовава на феноменологията на чуждото на Валденфелз (тук се забелязват известни повторения, но те са неизбежни поради необходимостта от хвърлянето на мост към предишни изводи и поради жанра на изложението), но прилага тази концепция в унисон с най-новите теоретични постижения на ксенологичните изследвания (Дреер, Щегмайер, Шимада), като подчертава, че един и същ културен феномен може да бъде разглеждан един път като свое и един път като чуждо в зависимост от хоризонта на познание и на очакване на различните участници в срещата на културите, т.е. културната разлика е не същностно, а относително дефинирана. В този смисъл авторката поставя много актуалния въпрос доколко традиционни културни категории като националност и етничност, които са смислопораждащи за отделните личности и все още притежават голяма притегателна сила, могат да се конкурират с по-нови транскултурни концепции. Майа Фратева развива и новаторската теза, че при Барбара Фришмут литературата се превръща в експериментално пространство, в което се поставят на изпитание способността за разбиране на другия и възможността за хармонично приемане на живот, изпълнен с културни различия. Фратева доказва, че Фришмут не следва актуалните тенденции в литературната репрезентация на тези проблеми, а ги изпреварва, като чрез прозренията в творчеството си върви крачка напред пред социологията и политиката. Тази теза се онагледява и в най-новите изследвания на авторката върху произведенията на Барбара Фришмут, където е приложена по-малко известната концепция за трансдиференцията. Майа Фратева убедително доказва с основни опорни точки от тази концепция доста непопулярни изводи, противоречащи на космополитичното убеждение, че различията са само плод на конструкция и предразсъдъци и само външни проявления на конструирани дискурси. Признаването

на различията няма културалистки и есенциалистичен нюанс, а разглежда по-детайлно заличаването на едни и възникването на нови гранични линии, различието се разглежда не в срещата /интер/, а в неговата подвижност. То не се negliжира, а умело се използва за извоюване на пространства за активно действие и за постигането на практически цели. Героите на Фришмут живеят с различия, като различните идентичности интегрират принадлежност към няколко култури, без това да води до хибриден синтез. Фратева излага и оригинални тези по актуални въпроси за мястото на Ориента и исляма в съвременната европейска култура и за ролята на жените в нея.

В тематичния кръг за междукултурността особено силно впечатление правят интерпретациите на произведенията на В. Г. Зебалд и Елиас Канети. Оригинален мислен и приносните моменти в работата на един учен се открояват винаги по-ярко на фона на дългогодишни занимания и вече утвърдени тези на предишни изследователи. В този смисъл доц. Фратева подхожда новаторски към творчеството и на двамата автори. В. Г. Зебалд присъства не само в дискурса на историята, комуникативната и културната памет, където обикновено се разглежда творчеството му. Произведенията му са интерпретирани в контекста на отношението към Другия и на съотношението между феноменологията на Валденфелз и теорията на Емануел Левинас за Другия. Споменът и начинът на разказване за другите е дефиниран по смисъла на Ролан Барт не като създаване на биографии, а на биографемите. В предпазливото търсене и реконструиране на биографичните следи на Другия и в моралната отговорност за него авторката вижда осъществяването на концепцията на биографемата. Ако миналото в текстовете на Зебалд е недостъпното Чуждо, то в биографемите на писателя се откриват следите на Другото, което е и част от миналото и спомена. В това се корени и етиката в процеса на доближаване до Другия, за която пледира Цветан Тодоров и отговорността, за която говори Барт при заниманията с чуждата биография. В други статии творчеството на Зебалд е разгледано в контекста на спомена и паметта, като в текстовете се установяват потоци на спомена в различни времеви пластове, които се движат на нивото на биографичното и автобиографичното. Авторът подчертава разликата между спомена и спомена за спомена и дефинира моралния дълг на следващите поколения за неговото съхраняване. Иновативна е тезата на Майа Фратева за „ословостяването“ на

спомена и превръщането му в разказ и в част от индивидуалната памет, която впоследствие се превръща в коректив на комуникативната и колективната памет.

Доц. Фратева прави оригинален анализ и на известната сбирка от Канети „Слуховидецът” в контекста на тезите на Мишел Фуко за властта, надзора и вината, като се съсредоточава и върху работата на литературоведа и преводача и заслугите му за трансфериране на култура и познание.

Оригинални тези и приносни моменти се наблюдават и в цикъла статии, посветени на паметта и спомена – тема, станала особено актуална в последните десетилетия. Отчитат се особеностите на обществения дискурс в Германия при смяната на парадигмата на спомена, а статиите в този тематичен кръг изследват литературния текст като архив и посредник между индивидуална, комуникативна и културна памет, като се обръща внимание и на рецепционните нагласи на читателската публика. Така например в статията, посветена на романа на Илзе Айхингер „По-голямата надежда” се налага нова теза, според която очакванията на читателите в контекста на следвоенната ситуация пречат на възприемането му като фикционален художествен текст, защото има твърде много очевидци на описаните в него събития, които възприемат романа като автобиографичен и предполагат идентичност между разказвача и неговата авторка Айхингер. В статията се извежда нова теза, според която текстът може да се чете отвъд свидетелското показание: предлага се нов интерпретативен модел, в който е въведена инстанцията на фиктивния разказвач, а текстът е третиран като дуална структура между травмиращ спомен и опита на фиктивния разказвач да се справи с него. Така се отхвърлят и критиките към романа, обвиняващи го в липса на реализъм. Оригинална е и интерпретацията на романа на Уве Тим ”Например брат ми”, в която литературният текст е разгледан като модел за съхраняване на индивидуалната памет като коректив на комуникативната и превръщането ѝ в културна памет.

Част от статиите по темите *Gender studies, men's studies, емоционалност и емпатия* представят развитието на феминистичните изследвания в немския научен контекст с техните форми и специфики и представят на българските изследователи постиженията на немските учени в това научно поле. Други статии, напр. статията „Familiengeschichten“, се занимават с недостатъчно изследвани аспекти на биографичната литература, напр. семейството като сфера на женското в

поляризацията между половете и като постоянно присъстваща категория в женската биография. В статиите за Йозеф Рот във фокуса на заниманията на кандидатката попада въздействието на хегемониалния идеал за мъжественост от късния 19 век, който доминира представите на литературните персонажи за героичност, достойнство и другарство в навечерието, по време на Първата световна война и след нея. Впечатляващи са уменията на Майа Фратева да анализира историческия и културния контекст, в който се вписват произведенията, и в същото време да анализира брилянтно спецификите на фикционалния литературен текст. Важен принос в повечето статии от всички тематични кръгове е и систематизирането на научната литература, описваща състоянията на изследванията по даден въпрос до момента, което улеснява бъдещи търсения по проблема на други учени и още по-ясно очертава собствените приноси на кандидатката.

В статиите, засягащи проблемите на германистиката, се съчетават високата квалификация и умения на доц. Фратева като литературовед и преподавател. Задълбочено и критично се извеждат проблемите на специалността и се споделят предложения за тяхното решаване. Анализира се ролята на литературоведа-германист, но се засягат и проблеми, вълнуващи всеки „чужд филолог“ в България, напр. на какъв език пише той, каква е читателската аудитория, до която достигат неговите изследвания, какво е общественото признание на неговия труд вследствие на писането на чужд или на български език.

Специално внимание заслужават статиите на доц. Фратева в печата – във вестниците „Култура“, „Литературен вестник“ и в сп. „Литературата“, в които отделни немскоезични автори се представят на любознателния читател, но се предлага и оригинален и задълбочен прочит на техните произведения. И тук Майа Фратева разполага наблюденията си в широк исторически и философски контекст и доказва уменията си да разглежда важни културни феномени на фона на спецификите на литературния текст. С особено удоволствие четох статиите за Роберт Менасе във вестник „Култура“ и статията за превода на романа на Музил „Човекът без качества“ в същия вестник. Като деен интелектуалец авторката привлича вниманието не само на германистичните и на академичните среди, но и на широката общественост с размишленията си за човека, историята и литературата, свързвайки текстовете с актуални проблеми и на нашето съвремие. Статиите в

печата са написани увлекателно и в същото време респектират с ерудиция и аналитичност.

Със същите качества се отличава и учебникът *Herausforderung Literatur* за 11 клас на немските гимназии. В него са подбрани представителни откъси от художествени текстове, подредени хронологично и придружени с подходящи за младежката аудитория бележки за епохите и авторите и с богат илюстративен материал. Тази част е последвана от предложения за контрол на четенето и разбирането и от специална част, посветена на изграждане на умения за писане, които все повече липсват на учениците в средния курс.

От всичко казано дотук става ясно, че Майа Фратева е изявен учен с висок авторитет и компетентност. Доказателство за това са и многобройните ѝ научни изяви след хабилитацията ѝ на 16 национални и 13 международни конгреси и конференции, някои от които в Париж, Виена, Варшава, Берн, Вроцлав, Белград. Впечатляващ е броят на цитиранията на научните ѝ трудове – общо 74, отделно от които още 3 отзива и 3 рецензии.

Заклучение:

На базата на горните наблюдения върху научната и преподавателската дейност на кандидатката по обявения конкурс убедено препоръчвам на уважаемото научно жюри да избере доц. д-р Майа Станкова Разбойникова-Фратева на длъжността професор по немскоезична литература.

Рецензент:

Доц. д-р Светлана Арнаудова

София, 5.08.2015 г.